

Németh Viktória¹

Az Európai Unió Arktisz- politikájának pillérei

Pillars of the Arctic policy of the European Union

Az Arktisz térsége az elmúlt évtizedekben a nemzetközi politikai érdeklődés homlokterébe került, aminek két legfőbb oka van: a helyi klímaváltozás által felvetett problémák és az újonnan kibontakozó gazdasági lehetőségek. Az Európai Unió (EU) több szállal kötődik a térséghez, aminek földrajzi, történelmi és gazdasági gyökerei egyaránt vannak. Emellett Európa szerepet kíván vállalni az újonnan kialakuló regionális rendben. Jelen tanulmány fő célja, hogy megvizsgálja az EU szerepvállalását az Arktisszal kapcsolatos ügyekben. A dolgozat abból a megközelítésből indul ki, hogy az EU érdekérvényesítését a térségben ambivalencia jellemzi. Az EU egyszerre a régió belüli és azon kívül álló nemzetközi szereplő. Jelenléte tagadhatatlan, de számos kihívással és korláttal néz szembe.

Kulcsszavak: Arktisz, Európai Unió, szomszédságpolitika, geoökonómia, geopolitika

The Arctic region has re-emerged as a geopolitical hotspot during the past decades, mainly due to the problems raised by climate change and manifesting economic opportunities. The European Union has been interested in the region in several aspects. Europe has geographical, historical and economic ties with the Arctic, and wants to play a role in the forming regional order. The main object of this paper is to investigate EU's involvement in Arctic affairs. The main argument is that EU's presence in the region is characterised by duality. The EU is regional and outsider at the same time. Its role is determinative, but faces many challenges and limitations.

Keywords: Arctic, European Union, neighbourhood policy, geo-economics, geopolitics

¹ Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola, Pallas Athéné Alapítványok Geopolitikai Doktori Program, e-mail: nemetwiki@gmail.com

Bevezetés

Az Európai Unió Arktisz-politikájának főbb pillérei a környezetbiztonság kérdései, a fenntartható gazdasági fejlődés és a nemzetközi kooperáció. Az Uniót egyes tagállamain keresztül speciális kapcsolat fűzi a felértékelődő északi-sarkvidéki régióhoz: területileg, földrajzilag, történetileg, gazdaságilag, illetve nemzetközi kapcsolatai által érintett. Jelenléte ugyanakkor korlátozott, mivel tagállamainak² nincs közvetlen kijárata az Arktikus-óceánra,³ illetve annak melléktengereire, és nem tagja a régió legfontosabb szervezetének, az Arktisz Tanácsnak⁴ (Arctic Council) sem. Az EU tagállamain, Finnországon és Svédországon keresztül így is megkerülhetetlen szereplőnek tekinthető az Északi-sarkvidék térségében. A régióban kialakuló, új nemzetközi rendet vizsgáló elméletek ezzel együtt számolnak az EU északi-sarkvidéki jelenlétével.

Az Európai Unió arktikus kapcsolatainak alakulásában fontos mérföldkő volt, hogy a szervezet az 1990-es évek közepén észak-európai államokkal bővült. Ez éppen abban az időszakban történt, amikor az északi-sarkvidéki országok együttműködése is elkezdett szorosabbá válni. Finnország az európai uniós csatlakozása után néhány évvel sikeresen érvényesítette az úgynevezett északi dimenzió politikáját – (az Északi-sarkvidék térsége felé való nyitást) – az európai integráción belül. Azóta az EU több stratégiát dolgozott ki, számos projektet finanszírozott, és egyre több Arktisszal kapcsolatos nemzetközi fórumon képviselteti magát.

A tanulmány célja, hogy feltárja az Európai Unió Északi-sarkvidékkel kapcsolatos érdekeit, és a formálódó új regionális rendben betöltött szerepét. A dolgozat három egységre tagolva vizsgálja a témakört. Az első szakaszban az európai tagállamok Arktiszhoz való kötődését elemzem, földrajzi, történelmi és gazdasági perspektívából. E tényezők már alkalmasak arra, hogy megvilágítsák az uniós politika főbb pilléreit. Az elemzés második része összegzi az EU Arktisz-politikáját. Ennek a szakasznak a keretében azt is vizsgálom, hogyan hatott az egyes, érdekelt tagállamok víziója az uniós álláspont kialakítására. Továbbá arra a kérdésre is keresem a választ, hogy az EU hogyan képes saját Arktisszal kapcsolatos álláspontját képviselni a nemzetközi térben. Az utolsó szakaszban azt vizsgálom, hogy az EU milyen módon tud részt venni a régióban kialakuló, új nemzetközi rendszerben.

² Az északi-sarkvidéki uniós tagállamok: Finnország és Svédország. Dánia helyzete specifikus, autonóm tartománya Grönland 1985-ben kilépett az Európai Gazdasági Közösségből.

³ Az Arktikus-óceán, másnéven Jeges-tenger, amely a világ óceánjainak egyike, ezért jelen tanulmány jelenleg használatos hivatalos elnevezéssel, Arktikus-óceánként hivatkozik rá. Ugyanakkor az ún. Northern Sea Route, vagyis az északi-tengeri út elnevezésben a tenger kifejezés szerepel, az az Arktikus-óceán melléktengerein halad keresztül.

⁴ Csatlós Erzsébet (2011), aki a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán Nemzetközi Jogi és Európa-jogi Tanszéknek oktatója, a Magyar Tudományos Akadémia Köztesületi tagja készítette az első átfogó tudományos művet az Északi-sarkvidék nemzetközi jogi helyzetéről Magyarországon. 2011-ben megvédett disszertációjában (*Az Arktisz nemzetközi jogi helyzete*) Arktisz Tanácsként fordította magyarra a szervezet elnevezését. A szerző a tudományos műben részletesen elemzi a nemzetközi intézmény történetét és működését.

Az Európai Unió földrajzi, történeti és gazdasági kapcsolatai az arktiszi régióval

Az elemzés során arra a következtetésre jutottam, hogy az Európai Unió, illetve tagállamai speciális helyzetben vannak az Arktisz ügyeiben érdekelt nemzetközi szereplők között. E kettősség már a földrajzi tér vizsgálata során megmutatkozik. Az északi-sarkvidéki területekkel rendelkező európai uniós tagországok (Dánia, Finnország és Svédország) közül egyik sem parti állama az Arktikus-óceánnak. Ez alól Grönland mint dán tartomány lehetne kivétel. Grönland azonban 1985-ben kilépett az európai integrációból. Az Északi-óceán menti tagállamok érintettek legközvetlenebbül a helyi erőforrások elérhetővé válásában (tengeri hajózási útvonalak, fosszilis energiahordozók és más ásványkincsek), valamint az óceán kontinentális talapzatára vonatkozó területi igényekkel rendelkeznek. Összességében, az Unió térségbeli jelenléte szempontjából fontos tényező, hogy a tagállamok közül kettő is rendelkezik szárazföldi területtel a sarkkörön túl (Finnország és Svédország).

Emellett több más európai ország történelmi kapcsolatai kontinuitást képeznek a századokkal ezelőtti és mai érdekek között. Az európai országoknak évszázadok óta vannak gazdasági és kereskedelmi kapcsolatai a térséggel, ami mellett a terület tudományos feltárásába szintén bekapcsolódtak.

Európa északi sarkkörön túli geopolitikai érdekei a legtöbbször valamilyen gazdasági vagy kereskedelmi mozgatórugóval rendelkeztek napjainkban is. Így szükséges vizsgálni az egyes tagállamok, illetve az Európai Unió egészének gazdasági lehetőségeit a sarkvidéki régióban.

Földrajzi aspektus

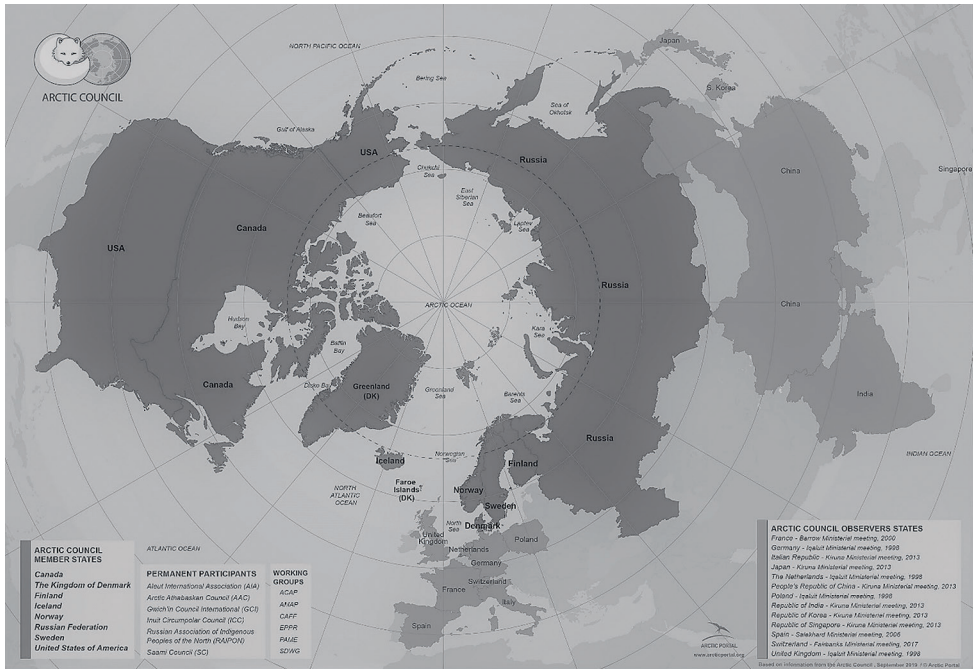
Az Arktisz földrajzi helyzete szintén különleges, ebből a szempontból fontosnak tartom kiemelni, hogy a régió területét maga a földrajztudomány is többféleképpen írja le: konkrét szélességi fokokkal (66° 33-tól északra eső területek), vagy természetföldrajzi jellemzők alapján (a hóhatár, erdőhatár vagy a 10 °C fok alatti júliusi középhőmérséklet alatti területek)⁵ egyaránt definiálja a térség határait. Lényegében Eurázsia és Észak-Amerika legészakibb partszakaszai, az Arktikus-óceán és annak szigetei, illetve melléktengerei tartoznak hozzá. Ez esetben összesen nyolc ország tartozik a régióhoz: USA, Kanada, Dánia, Izland, Norvégia, Svédország, Finnország és Oroszország. Az Arktikus-óceán parti államai kifejezéssel egy szűkebb, öt országból⁶ álló csoport jelölhető. Annak, hogy melyik definíciót tekintjük érvényesnek a térség jelölésére, politikai következményei vannak, mivel az a részes államok körét határozza meg. Ezt az álláspontot erősíti meg az *Arktisz Évkönyvben* (*Arctic Yearbook*) Andreas Kuersten mindkét említett csoportosításra kiterjedő vizsgálata. A szerző felhívja rá a figyelmet, hogy a legtöbb esetben, így

⁵ Lásd: <https://nsidc.org/cryosphere/arctic-meteorology/arctic.html>

⁶ USA, Kanada, Dánia, Norvégia és Oroszország.

az Arktisz Tanács esetében is az utóbbi, tágabb meghatározás érvényesül.⁷ (Az Arktisz Tanács tagjait térképen szemlélteti az 1. ábra.) Ez az Északi-sarkvidék ügyeivel foglalkozók legszélesebb körben elfogadott intézményesült fóruma, azonban az itt tárgyalt ügyek korlátozottak, elsősorban a környezetbiztonság és fenntartható fejlődés kérdéseire fókuszálnak. Eközben a parti államok sok esetben informális egyeztetéseket folytatnak a helyi ügyek szélesebb köréről, gazdasági és biztonságpolitikai kérdéseket is érintve. Összességében mégis az Arktisz Tanács meghatározását tartom megfelelő kiindulási pontnak a vizsgálódás során – korábbi kutatásaim alapján –, mivel a szervezet kiváló tájékoztatósi pont a regionális ügyekben érintett szereplők felmérésére, valamint azért, mert az intézmény a legfontosabb fóruma a helyi kormányoknak és az öslakosokat képviselő és tömörítő szervezeteknek.

1. ábra: Az Arktisz Tanács tagjai

Forrás: Arktisz Tanács, 2019

Fontos szempontnak tartom azt is, hogy közvetlen területi érintettség mellett további földrajzi és politikai kapcsolatot jelent, hogy az EU-t a többi Arktikus-óceán menti skandináv államhoz szintén szoros kapcsolatok fűzik. Norvégia és Izland az Európai Gazdasági Térségen keresztül kapcsolódik az európai integrációhoz. Az észak-európai államok együttműködése hagyományosan rendkívül szoros.

⁷ KUERSTEN 2016: 429–437.

Emellett szükségesnek tartom kiemelni azt is, hogy az északi-sarkvidéken a nemzetközi együttműködések összetett hálózata működik. Az észak-európai államok több, az Arktisz ügyeit is tárgyaló térségbeli szervezetnek a tagjai. Ezek közé tartozik a Barents Euro-Arktisz Tanácsa (Barents Euro-Arctic Council, BEAC),⁸ amelynek munkájába az Európai Unió képvisellete is bekapcsolódik. Továbbá az észak-európai uniós tagállamok fontos egyeztető fóruma az Északi Miniszterek Tanácsa (Nordic Council of Ministers) szintén foglalkozik az Arktiszhoz kapcsolódó ügyekkel. Az előbbieken kívül az észak-európai őslakos szervezetek is szorosan együttműködnek, sok esetben határon átnyúló intézmények keretein belül egyeztetnek egymással. Az észak-európai őshonosok, a *számik* érdekeit a Számi Tanács képviseli a nemzetközi szervezetekben, közöttük az ENSZ-ben, az Arktisz Tanácsban és a Barents Euro-Arktisz Tanácsban is. Az intézmény négy ország, (Finnország, Norvégia, Oroszország és Svédország) őslakosainak érdekképviselői és transznacionális egyeztető fóruma.⁹

Az arktikus európai uniós tagállamokon kívül számos további tagország megfigyelőként működik közre az Arktisz Tanács munkájában.¹⁰ Kutatásaim alapján arra a következtetésre jutottam, hogy e megfigyelő államok érdeklődését megalapozza, hogy többségüket szintén történelmi szálak fűzik a régióhoz, az elmúlt századokban részt vettek a terület felfedezésében és feltérképezésében. Az északkeleti átjárón való hajózás már a nagy földrajzi felfedezések korszaka óta kívánatos cél volt egyes európai országok számára, mint Hollandia és az Egyesült Királyság. Az elmúlt évtizedekben, vagyis azóta, amióta az Arktisz gazdasági jelentősége felértékelődött, az Európai Unió törekedett a megfigyelői státusz elnyerésére az Arktisz Tanácsban, de ez eddig nem valósulhatott meg. Ennek okát a tanulmány további részében fejtem ki.

Történelmi kapcsolatok

Az európai államok közül, földrajzi helyzetüknél fogva, a legrégebbi sarkkörön túli kapcsolatai az északi államoknak vannak. Három-négy évszázaddal ezelőttig az északi sarkkörön túli területek még nem tartoztak az észak-európai államokhoz, hanem az őslakos népek szállásterületei voltak.¹¹ Érdemesnek tartom kiemelni, hogy a skandináv népek a 16. századtól kezdődően hódították meg a sarkkörön túli szárazföldi területeket, amelyeket már évszázadokkal korábban is ismertek, és amelyek napjainkban Skandinávia legészakabbi tartományai. Az Északi-sarkvidék az óceán, a tengerek, szigetek, illetve tengeren túli területeinek feltérképezése szempontjából fontos mérföldkövet jelentett, hogy a vikingek az első ezredforduló környékén északnyugatra hajózva eljutottak

⁸ A szervezet történetét, szervezeti felépítését és működését bemutató, átfogó tudományos mű, Csatlós Erzsébet: *Az Arktisz nemzetközi jogi helyzete* (2011) c. disszertációban Barents Euro-Arktisz Tanácsként fordítja a szervezet elnevezését.

⁹ CSATLÓS 2013.

¹⁰ Franciaország, Németország, Olaszország, Hollandia, Lengyelország, Spanyolország és az Egyesült Királyság.

¹¹ A helyi őslakosok, a számik (lappok) a 9. századtól az észak-európai országok adófizetői lettek. Később az északi sarkkörön túli területek fokozatosan az egyes északi államok része lett BEREZKI 2007: 75–78.

a Feröer-szigetekre, Izlandra¹², Grönlandra, majd Új-Fundlandra¹³ is. A Skandinávia partjaitól északi irányba tett felfedezéseik során először az Északi-foknál¹⁴, majd – bizonyos feltételezések alapján – a Spitzbergáknál is jártak. Eközben más földrajzi égtájak felé, így északkeletre is indultak tengeri expedíciók. A vikingek a 9. század során már a Fehér-tengeren hajóztak. A 14. századra a kereskedőtelepülések a Skandináv-félsziget északi partja mentén végig kialakultak.¹⁵

A 16. század második felétől távolabbi országok hajósai is érdeklődést mutattak az északi óceán és annak melléktengerei iránt. Ugyanakkor fontos tényező, hogy a korszakban elsősorban kereskedelmi szempontok kerültek előtérbe mint a földrajzi felfedezések legfőbb mozgatórugói. Skandináv és orosz hajósok, bálna- és rozmárvadászok, prémkereskedők mellett nyugat-európai országok hajósai is eljutottak a magas északra.¹⁶

Vizsgálataim során arra a következtetésre jutottam, hogy a felfedezéstörténet számos kutatója a térség feltérképezését általában az első nyugat-európai hajósok megjelenéséhez köti. Ezek az expedíciók a 16. század második felében kezdődtek. Az angol hajósok először 1553-ban hajóztak a Barents-tengerre, majd az 1590-es évektől a hollandok is megjelentek az északi vizeken.¹⁷ Az expedíciók geopolitikai háttere abban rejlik, hogy a spanyol és portugál hegemoniát megtörni kívánó, feltörekvő hatalmak, Anglia és Hollandia alternatív kereskedelmi útvonalakat kerestek a Távols-Kelet irányába. A kísérletezés néhány évtizedig tartott, majd a sikertelen expedíciók után más földrajzi irányok felé nyitottak az angol és holland hajósok.

E korszakot követően a felfedezések a 19. századig kisebb intenzitással zajlottak. Az 1800-as évek végéhez kötődik az úgynevezett sarki láz, amikor lecsökkent a Föld felfedezetlen területeinek száma, és ennek köszönhetően sokan tudományos célból vagy versenyszellemtől hajtva igyekeztek minél magasabb szélességi fokokat elérni. A 19. század utolsó harmadának expedíciói kapcsán fontosnak tartom kiemelni, hogy számos európai állam képviselői erőforrást (pénzt, tudományos és technikai arzenált) nem kímélve próbálták meghódítani az Északi-sarkot, vagy keresztülhajózni az északkeleti, illetve északnyugati átjárón. Nagyobb részben európai nemzetek állampolgárai voltak a vállalkozók között, mint Nagy-Britannia, Franciaország, Svédország, Dánia, Németország, az Osztrák–Magyar Monarchia, Norvégia és Olaszország.

A 19–20. század fordulója kivételes korszak volt az Arktisz meghódításában, illetve hasznosításában, mivel a tudományos érdeklődés vált kiemelkedővé a korábbi századok törekvéseit meghatározó kereskedelmi érdekek helyett. A területet emberi hasznosításra alkalmatlannak ítélték, de a térség ismeretlensége és a kihívás miatt vonzotta a felfedezőket. Az utakat nagy közérdeklődés kísérte. E tekintetben érdemes kiemelni

¹² Egyes elképzelések szerint már az ókori görögök elhajóztak az Atlanti-óceán északi területeire. Később, a 8. században ír szerzetesek érkeztek a Feröer-szigetekre és Izlandra. Grönland meghódítása szintén több hullámban történt. Az első viking települések a középkor végére kihaltak. Grönland másodszori meghódítása is a 17–18. században zajlott, ebben Dánia játszott a főszerepet. Ugyanakkor a telepések többsége norvég volt.

¹³ HELLE 2003; MILLS 2003.

¹⁴ Az európai kontinens legészakibb pontja, a mai Norvégia partjainál.

¹⁵ HELLE 2003; MAGIDOVIC 1961. A tengerparti kereskedőtelepek kialakulása nem esett egybe a szárazföldi hódításokkal.

¹⁶ MILLS 2003.

¹⁷ MILLS 2003.

az egyes szerzők, közöttük Daniel K. Benjamin (2001) által feltárt párhuzamot, miszerint a jelentős tudományos és technikai arzenált felvonultató 19–20. század fordulóján zajló expedíciók a 20. század amerikai–szovjet űrversenyével is párhuzamba állítják a jelenséget.¹⁸

A felfedezés folyamata kapcsán fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a korszakban kialakultak a 20. század eleji és mai területi követelések alapjait képező pozíciók. Az Arktikus-óceán szigetei azokhoz az államokhoz kerültek, amelyek földrajzilag a legközelebb helyezkedtek el, illetve a tengeri övezetek kijelölése is megtörtént a 20. században. A területi követelésekben a 21. század hozott fordulatot, a kontinentális talapzatra benyújtott területi igényekkel, ami szintén a parti államokhoz kötődik.

A felfedezések korszaka másik jelentős következményének tartom, hogy az említett, Arktiszon kívüli, a régió feltérképezésében részt vevő államok nagy része ma is érdeklődést mutat a terület iránt. Részt vesznek tudományos expedíciókban, perspektívát látnak az északkeleti átjárón való hajózásban, illetve megfigyelő státuszú tagjaivá váltak az Arktisz Tanácsnak.

Gazdasági kapcsolatok

Az EU arktikus gazdasági kapcsolatainak vizsgálata során arra a következtetésre jutottam, hogy az Unió gazdasági adottságai, kapcsolatai és érdekei eltértek, attól függően, hogy kizárólag a sarkkörön túli tartományokat vagy az Unió egészét vizsgáljuk. A következőkben ezt a két szempontot külön-külön mutatom be.

Az Arktisz gazdasági lehetőségeinek hatása a finn és svéd gazdaságra

Grönland – ahogy fentebb írtam róla – kilépése miatt nem tagja az integrációnak, és így jelen vizsgálat sem tért ki rá részletesebben. Azt fontosnak tartom megjegyezni, hogy a kilépés hátterében elsősorban a tartomány halászati érdekei álltak. A halászat és a hajózás fontos része az északi identitásnak, amely sok esetben a többi európai államtól való izolációt is magában foglalja. Többek között hasonló okok tartják távol Norvégiát és Izlandot is az EU-csatlakozástól.¹⁹

A svéd és finn sarkvidéki területek státuszát a tekintetben különlegesnek tartom, mivel csak ez a két arktikus állam nem rendelkezik az Arktikus-óceán felé közvetlen tengeri kijáráttal.

Megvizsgáltam a finn és svéd északi tartományok helyzetét. Ez alapján a legészakibb tartomány Finnország esetében a közepesen fejlett tartományok közé tartozik, míg Svédországban jelentős ipari és bányászati tevékenység miatt a legjobban teljesítők közé sorolható. Mindkét ország északi tartományára jellemző, hogy a bányászat, erdőgazdálkodás, rénszarvastenyésztés és turizmus a legmeghatározóbb gazdasági

¹⁸ BENJAMIN 2001.

¹⁹ SZABÓ 2009.

ágazatok. A tengeri kijárat, illetve a fosszilisenergiahordozó-tartalékok hiánya miatt ezeket a területeket elkerülheti a többi arktikus térségben várt gazdasági fellendülés.

A gazdasági tényezők vizsgálata alapján arra a következtetésre jutottam, hogy az Arktisz esetében növekedési potenciált hordozó ágazatok közül talán csak a turizmus további fejlődésével lehet számolni a két észak-európai országban. Lappföld (Finnország) és Norrbotten (Svédország) tartományok esetében már jelenleg is kimagasló a turizmus ágazatának teljesítménye. Az országokon belül is kiemelkedő helyszín az eltöltött külföldi és belföldi vendégéjszakák számát tekintve egyaránt. Finnországban Helsinki régiója után Lappföld a második.²⁰ E tényező mellett is az északi tartomány turizmusa növekszik a legdinamikusabban, sok esetben évente kétszámjegyű, akár 20% körüli bővülést is mutat.²¹ Svédországban több olyan nagyváros van, amely kiemelt turisztikai célpontnak számít a statisztikák alapján. Ugyanakkor a vidéki helyszínek között Norrbotten turizmusa kiemelkedő.²² A finn és svéd arktikus területek adatait más országok legészakibb régióinak statisztikáival összehasonlítva a leglátogatottabb helyszínek. Finn Lappföldön a becslések szerint 2017-ben 2,5 millió turista járt, a svéd Norrbottenben 2 millió 152 ezer, míg a harmadik helyezett Alaszkában kevesebb mint 2,1 millió fő,²³ miközben a területek mérete között jelentős különbség van, a két észak-európai tartomány lényegesen kisebb kiterjedésű. A turizmus az említett területeken kihat más szektorok fejlődésére is.²⁴ Ezáltal az északi régiókban a turizmus húzóágazat, amelytől a jövőben is növekedést várnak. Megjegyzendő az is, hogy az észak-európai államokban különös hangsúlyt fektetnek a számi kultúra megőrzésére és ennek turizmussal való összekapcsolására.²⁵ Az ágazat bevételi forrást jelent a kedvezőtlenebb gazdasági körülmények között élő őslakos kisebbségek számára, és lényegében lehetőséget teremt saját hagyományaik ápolására és kultúrájuk megőrzésére.

A fentiekén túl megállapítható, hogy a sarkvidéki régió visszatükrözi a két ország gazdasági szerkezetét és növekedési kilátásait. A svéd Norrbottenben a nehéz ipari ágazatok és a bányászat a legjelentősebb, míg Finnországban az innováció és a turizmus a növekedés motorja.

Az Arktisz gazdasági lehetőségeinek hatása az Európai Unió egésze számára

Tengeri kereskedelem

Annak ellenére, hogy az Európai Uniónak nincs közvetlen tengeri kijárata az északkeleti átjáró felé, az integráció egésze számára – kutatásaim alapján – a tengeri kereskedelmi lehetőségek biztosíthatják a legjelentősebb gazdasági perspektívát a térség újonnan

²⁰ A szabadidős külföldi vendégéjszakák számát tekintve Lappföld vezet. Statistics Finland 2018.

²¹ ØIAN et al. 2018.

²² TILLVÄXTVERKET 2015.

²³ MAHER 2017.

²⁴ ØIAN et al. 2018.

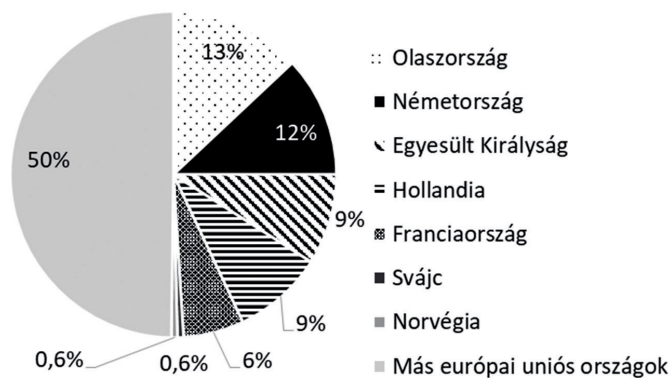
²⁵ UNEP 2007.

elérhetővé váló lehetőségei közül. Az északi tengeri utak keresése nem előzmény nélküli, ahogy a fenti történelmi fejezetben ismertettem. Ugyanakkor az északi tengeri út kereskedelmi célú használata várhatóan ázsiai fölényt fog mutatni.

A becslések szerint 2035–2040 körül rendszeresen használhatóvá válhat az észak-keleti átjáró. Az északi tengeri út jelentősége, hogy akár 30-40%-kal is lerövidítheti a távolságot időben, térben és költségben Észak-, illetve Nyugat-Európa és Kelet-Ázsia között.²⁶ Az áruforgalom azonban csak részben terelődhet át az északi tengeri útra, mivel a természeti akadályok egy része megmaradhat a jövőben is.²⁷ Emellett a kereskedelmi előnyök, az áruszállítás aszimmetrikus szerkezete miatt eltérően hatnak a két kontinens államaira. Patrick Leypoldt, német kutató korábbi kutatásai alapján 15-20 éves időtávlatban keletről nyugatra 307 millió tonna, nyugatról keletre pedig 134 millió tonna áruforgalom irányulhat.

Leypoldt becslése szerint 2050-re a nyugatról keletre irányuló kereskedelem esetében a legfőbb importálók (Ázsiából²⁸ tengeri úton a kontinensre irányuló áruszállítás arányában a következők) Olaszország (13%), Németország (12%), Nagy-Britannia (9%), Hollandia (9%) és Franciaország (6%) (2. ábra). A skandináv államok közül Norvégia (0,6%) a legjelentősebb importőr, de az előbbi államoktól elmarad az áruk volumene. Az Ázsiába irányuló európai szállítás tekintetében Németország (20%), Nagy-Britannia (15%), Hollandia (13%), Olaszország (9%) és Franciaország (8%) a sorrend. Norvégia és Svájc ez esetben 3-3%-os arányt mutat²⁹ (3. ábra).

2. ábra: Az európai országok becsült részesedése az északi-tengeri útvonalon keresztül megvalósuló importvolumenből 2050-ben

Forrás: a szerző szerkesztése Leypoldt 2015 alapján

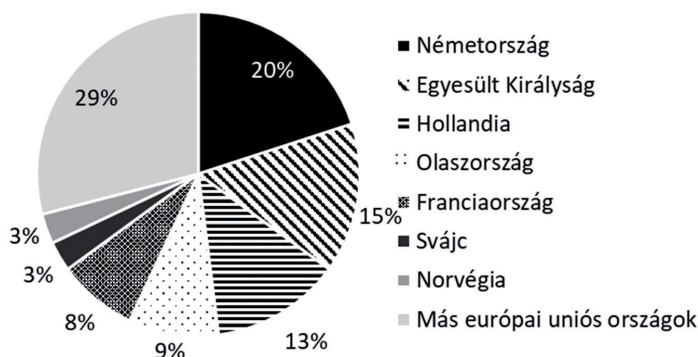
²⁶ HANSEN et al. 2016.

²⁷ Az északi-tengeri úton csak a különleges körülményekre kialakított hajók, sok esetben jégtörők kíséretében hajózhatnak. A klímaváltozás előrehaladtával és a jég visszaszorulásával sem szűnnek meg bizonyos akadályok, mint a téli sötétség és a zátonyok nagy száma. Ugyanakkor a Szezi-csatorna ismertségével és bejáratottságával is nehéz versenyezni.

²⁸ Japán, Dél-Korea, Kína, Hong Kong és Tajvan.

²⁹ LEYPOLDT 2015: 89–106.

3. ábra: Az európai országok becsült részesedése az északi-tengeri útvonalon keresztül megvalósuló exportvolumenből 2050-ben

Forrás: a szerző szerkesztése Leyboldt 2015 alapján

A becsült adatok alapján, az export tekintetében a nagy uniós tagállamok – különösen Németország – fölénye volt megfigyelhető, amely kiegészült az unión kívüli államok közül Svájc és Norvégia aktivitásával. Az import eloszlása már jóval egyenletesebb volt, és a kisebb tagállamok GDP-arányában többet exportáltak a nagyobb GDP-jű európai államokhoz képest. A számok tulajdonképpen tükrözték az Ázsiába irányuló kereskedelem jellemzőit, és a szerzők csak kisebb arányú eltolódásokkal számoltak a következő évtizedekben.

A 2010-es évek második fele után a 2020-as évek elején többségében még mindig a belföldi, orosz hajózási társaságokhoz kötődött a forgalom jelentős része. A nemzetközi hajózás tekintetében a 2022-es év jelentett változást. Az orosz–ukrán konfliktus hatására a korábban egyre növekvő számú, európai hajózási társaság által végrehajtott utak elmaradtak. Ráadásul a háború kitörése előtti időszakban már sokkal gyakoribbá váltak az európai kikötőkbe irányuló orosz hajók által véghez vitt utak, mint az ázsiai-csendes-óceáni térség kikötőibe tartók. Mindazonáltal alig csökkent a térségen keresztül szállított áruk volumene a megelőző évhez, 2021-hez képest. Ez a szám 2022-ben elérte a 34 millió tonnát, ami kisebb mértékű csökkenést jelentett az előző évhez képest, 2021-ben 35 millió tonna volt ugyanez a szám. Míg a forgalom, elsősorban az orosz Északi-sarkvidékről Európába és Ázsiába irányuló olaj- és gázszállítások formájában, rekordszintet ért el, a nemzetközi hajózási társaságok összeomlottak, mivel a szankciók és az ukrán háború következtében a nemzetközi hajózási társaságok tartózkodtak az útvonal használatától. Ugyanakkor a kereskedelem irányaiban is hangsúlyeltolódás történt, Európa helyett Ázsia és azon belül is Kína és India irányába.³⁰

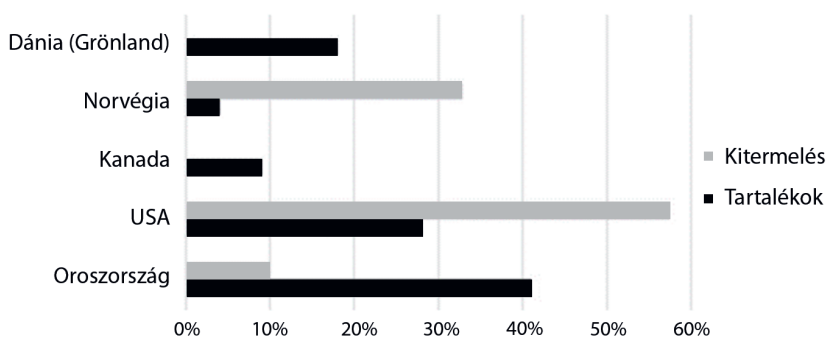
³⁰ GUNNARSON 2020; Statista 2023b; HUMPERT 2023; EITERJORD 2022.

Északi-sarkvidéki kőolaj- és földgáztartalékok

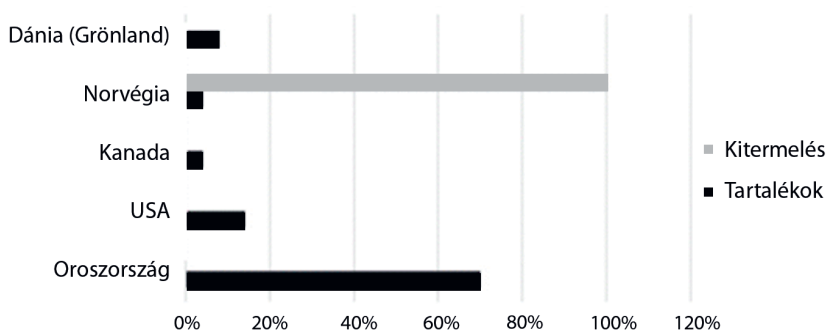
Magán- és állami tulajdonú vállalatok egyaránt jelen vannak az északi-sarkvidéki kőolaj- és földgázkészlet kutatásában és kitermelésében. Azonban a kőolajkészletek kutatása és kitermelése kapcsán fontosnak tartom kiemelni, hogy a 2010-es években, de különösen az évtized közepén a világgpiaci árának csökkenése nyomán az északi-sarkvidéki beruházások lecsökkentek. A vállalatok a sarkvidéki kőolaj-kitermelésének a lehetőségét évtizedekkel későbbre halasztották.

Az Arktisz legtöbb kőolaj- és földgázforrása Oroszországhoz tartozik: az összes fel nem tárt, de hasznosítható kőolajkészletek 41%-a és a gáz 70%-a lehet az országban. Ezzel együtt az USA jelenleg is vezető szerepet tölt be az északi-sarkvidéki palaolaj termelésében, Norvégia pedig a gázkitermelésben.

4. ábra: Az egyes országok részesedése az Északi-sarkvidék offshore kőolajtartalékából (sötétszürkével jelölt) és a kitermeléséből (világosszürkével jelölt)

Forrás: KAZNACHEEV–BAZALEVA 2016, U.S. Geological Survey, Statistics Norway, Centre for Resource Economics, RANEPА

5. ábra: Az egyes országok részesedése az Északi-sarkvidék offshore földgáztartalékából (sötétszürkével jelölt) és a kitermeléséből (világosszürkével jelölt)

Forrás: KAZNACHEEV–BAZALEVA 2016, U.S. Geological Survey, Statistics Norway, Centre for Resource Economics, RANEPА

Az alacsony kőolajárak és az Oroszországgal szembeni szankciók miatt számos északi-sarkvidéki projekt jövője kétségessé vált, különösen azoké a projekteké, amelyek még a tervezés fázisában voltak. Összességében megállapítható, hogy az Északi-sarkvidék hatalmas kiaknázatlan szénhidrogén-erőforrásokkal rendelkezik, miközben viszonylag kevés olyan projekt van, amely a kereskedelmi termelés szakaszában van.

E beruházások – elemzésem alapján – az európai országok szempontjából két okból fontosak: azzal együtt is, hogy a kitermelés alacsony szinten van az Arktikus-óceán talapzatán, az amerikai vagy norvég energiahordozók bővíthetik a keresletet a jelenleg a szankciós politika hatálya alá eső orosz kőolajforrások pótlására, másrészt egyes európai országok óriásvállalatai maguk is rendelkeznek saját kutatásokkal a régióban. Az olasz központú Eni az Egyesült Államokban, Norvégiában és Oroszországban is beruházott a fosszilis energiahordozók feltárásába, míg a francia székhelyű TotalEnergies SE Norvégiában kezdte meg kutatásait.³¹ Az Eni 2022-ben kiadott saját közleménye alapján Oroszországban marginális jelenléttel rendelkezett. A Rosnefttel közös, az Északi-sarkvidéken kiadott feltárási engedélyekhez kapcsolódó meglévő közös vállalkozásokat már évek óta befagyasztották, többek között a 2014 óta bevezetett nemzetközi szankciók miatt. Emellett az Eni el kívánja adni a Gazprommal egyenlő részben közös részesedését a Kék Áramlat gázvezetékben, amely Oroszországot Törökországgal köti össze.³² Továbbá, más okokból, de a brit-holland Shell 2015-ben szintén leállította az északi-sarkvidéki projektjét az Egyesült Államokban Alaszka partjainál. Ezt a fúrások kedvezőtlen eredményeivel indokolták, valamint a feltárások magas költségeire és a jövőbeli amerikai engedélyek megszerzésének kihívásaira hivatkoztak.³³

Ugyanakkor a kínálat szűkülését jelenti, hogy számos olajipari nagyvállalat vonult ki Oroszországból 2022 során.³⁴ Ugyanebben az évben Oroszország északi-sarkvidéki olaj- és gáztermelése napi 10,65 millió hordó olajegyenértéket tett ki, ami messze a legnagyobb termelő az egész világon. A szárazföldi oroszországi kőolaj-kitermelés többsége az északi-sarkvidéki régióban található. Eközben Norvégia sarkvidéki termelése az elmúlt években nőtt, és 2022-ben elérte a napi közel 487 ezer hordó olajegyenértéket. Az Egyesült Államok termelése szorosan követte, és abban az évben mintegy 484 ezer hordó olajegyenértéket tett ki.³⁵

További gazdasági lehetőségek

Az Északi-sarkvidék további erőforrásaiból, mint a halászat és a felderítetlen, tengerfenéki, illetve a kontinentális talapzat kőolaj-, földgáztartalékai és egyéb ásványkincsek, az Európai Unió nem részesül közvetlenül. Az energia- és nyersanyag-függőségével kapcsolatos dilemmákat az arktikus erőforrások sem oldják meg, mivel azok a hagyományos, fosszilis erőforrások, amelyeket külső, harmadik államoktól lehetne beszerezni. Az alternatív energiahordozók, a fenntartható fejlődés támogatása

³¹ KAZNACHEEV–BAZALEVA 2016.

³² Lásd: www.eni.com/en-IT/eni-worldwide/eurasia/russia.html

³³ KOCH 2015.

³⁴ SCHREIBER 2022.

³⁵ Statista 2023a.

és a környezetvédelmi szempontok érvényesítésének előtérbe kerülése részét képezik az uniós északi-sarkvidéki politikának is.

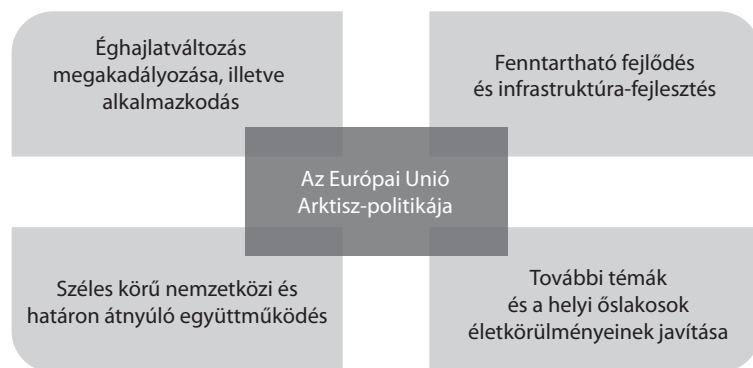
Így összességében az Északi-sarkvidék újonnan elérhetővé váló erőforrásai közül a leginkább a tengeri hajózási útvonalak jelenthetnek perspektívát az európai gazdaságok számára. Az északkeleti átjáró rendszeres hajózhatóvá válása, amely inkább az importköltségek csökkenésében jelentkezik. A következő fejezetben szereplő gazdaságpolitikai cél lehet a helyi turizmus továbbfejlesztése, aminek addicionális előnye, hogy ezen keresztül a helyi őslakos kultúrák támogatása is megtörténhet.

Az Európai Unió Arktisz-politikája

Az Európai Unió Arktisszal kapcsolatos politikája jól körülhatárolható, számos hivatalos dokumentum és politikai nyilatkozat áll rendelkezésre. A következőkben ezeket az elveket és támogatási irányvonalakat összegzem.

Az Európai Unió Arktisz-politikája három plusz egy pilléren alapul. Ezek az EEAS (European Union External Action) adatbázisa alapján a következők (6. ábra):

- az éghajlatváltozás és folyamatának megértése a kiemelt feladatok közé tartozik. Ez hozzájárulhat a káros hatások mérsékléséhez, illetve az új körülményekhez való alkalmazkodást is előmozdíthatja. Emellett az Északi-sarkvidék természeti kincseinek megóvása is célja az európai országoknak;
- az Unió hozzá kíván járulni a fenntartható fejlődéshez az Arktisz térségében;
- az EU részt kíván venni azokban a nemzetközi együttműködésekben, amelyek az Északi-sarkvidék ügyeivel foglalkoznak. Ennek keretében az EU már jelenleg is többoldalú regionális és szubregionális együttműködésekben vesz részt (lásd fentiekben);
- a célkitűzések negyedik csoportja általánosabb, további témákban való közreműködés lehetőségét foglalja magában, amelyek az EU-t és a sarkvidéki régiót érintik. Emellett a helyi őslakos társadalom életkörülményeinek javítása is az irányelvek között van.

6. ábra: Az Európai Unió Arktisz politikájának pillérei

Forrás: a szerző szerkesztése az EEAS dokumentumai alapján

Az EU Arktisszal kapcsolatos céljai 2016-ra körvonalazódtak, de kutatásom alapján azok korábbi fejlődés eredményei, amelyeket a 2010-es évek közepe előtt nem foglaltak hivatalos uniós dokumentumba. A célok – kutatási eredményeim alapján – összhangban vannak a tanulmány első fejezetében bemutatott Európa és az Arktisz régiója között fennálló földrajzi, történelmi és gazdasági kapcsolatokkal. Emellett 2019 márciusában Rovaniemiben, a Lappföldi Egyetemen folytatott tanulmányi utam során végzett kutatásaim alapján az uniós célok kialakításában megfigyelhető az északi tagállamok érdekérvényesítése.

Kutatásaim során arra a következtetésre jutottam, hogy az Unió északi dimenziója az európai integráció északi irányú bővítése, 1995 óta került a politikai irányvonalak közé. Finnország első uniós kezdeményezései közé tartozott a Northern Dimension Initiative (NDI) életre hívása 1997-ben. Az NDI célja az volt, hogy erősítse az EU és a szervezeten kívüli államok együttműködését az északi régióban: az EGT tagállamaival, Izlanddal, Norvégiával és Oroszország északnyugati tartományaival. Ehhez kapcsolódik a Barents Euro-Arktiszi Tanács³⁶ és annak³⁷ szervezeteivel való együttműködés is. A kooperáció hasonló területeket fed le, mint az Unió Arktisz-politikája: gazdasági, infrastruktúra-fejlesztési, kulturális és tudományos, illetve határ menti kapcsolatok erősítése.³⁸ Ugyanakkor ez egy szélesebb körű összefogás, amely nem csak sarkvidéket érintő ügyekkel foglalkozik, illetve a témák ennek megfelelően szintén tágabb régiót érintenek, mint az európai Arktisz. David Arter (2002) arra is rávilágít, hogy az NDI sikeres érdekérvényesítését is tükrözi, mivel saját geopolitikai és földrajzi helyzetéből fakadó adottságokat és prioritásként kezelt politikai területeket egyesít. Finnországgal szoros kapcsolatban lévő EU-s és EU-n kívül államokat köt össze, és a finn kisebbségek által lakott, északnyugati orosz tartományokat is bekapcsolja az együttműködésbe. Egyúttal hasznosítja a finn külpolitikai ismereteket és gyakorlatot, amelyben az orosz reláció fontos szerepet tölt be.³⁹

Arra a következtetésre jutottam, hogy a 2000-es évek második fele, mint a legtöbb Arktisz térsége iránt érdeklődő állam és szervezet számára, fordulópontot hozott az EU esetében is. A kiemelt nemzetközi érdeklődés kezdete 2007-re datálható, mivel ekkor vált a nyári szezonban először jégmentessé az északkeleti, illetve északnyugati átjáró, és így elérhető közelségbe került a terület hasznosításának lehetősége.

2009-re az EU elkészítette első Arktisz-politikáját, és kérelmezte, hogy az Arktisz Tanács megfigyelői státuszú tagja legyen. Kérelmét azonban Kanada megvétózta. Az amerikai állam a legjelentősebb fókavadász nemzetként sérelmezte az európai tilalmat a fókatermékeken.⁴⁰ Kanada álláspontja szerint a helyi őslakos népek fő megélhetési forrása a fókavadászatból és az így előállított termékekből származik.⁴¹ Más szerzők arra

³⁶ Tagjai: Norvégia, Svédország, Finnország, Oroszország, régiók szintjén: Norvégia: Finnmark, Nordland és Troms; Svédország: Norrbotten és Västerbotten; Finnország: Oulu, Lappföld és Kainuu; Oroszország: Arkhangelszk, Karélia, Komi, Murmanszk és Nyenyc; valamint helyi őslakosszervezetek.

³⁷ Dánia, Észtország, Finnország, Németország, Izland, Lettország, Litvánia, Norvégia, Lengyelország, Oroszország, Svédország.

³⁸ ARTER 2002.

³⁹ ARTER 2002.

⁴⁰ PHILLIPS 2009.

⁴¹ DEPLEDGE 2015.

is felhívják a figyelmet, hogy az USA közvetett módon szintén jelezte ellenállását, mivel álláspontja szerint szupranacionális – vagyis nem közvetlenül megválasztott, és ezáltal nem demokratikus – szervezet képviselője nem vehet részt az Arktisz Tanács működésében. Erre vonatkozóan az Arktisz Tanács 2011-ben szabályt is elfogadott.⁴² A későbbiek során az EU és Kanada megegyeztek az őslakosok által készített fókatermékekről, azonban így is maradt ellenállás az EU tagsága ellen. Oroszország is az ellenzők sorába tartozott.⁴³ Az Uniónak a továbbiakban is fontos marad a régió, a szoros kapcsolatai jelenleg is fennállnak, illetve az EU képviselői eseti megfigyelőként így is több esetben közreműködtek az Arktisz Tanács működésében.

A fentiekben jelzett célokat elemzésem alapján az Európai Unió finanszírozott projekteken keresztül is támogatja. A térség természettudományos kutatását az Európai Bizottság 2016-ban kiadott dokumentuma szerint közel másfél évtized alatt (2002 óta) 200 millió euró összegben finanszírozta.⁴⁴ Ehhez járultak még hozzá az egyes tagállamok egyedi támogatásai. A kutatásokban a stratégia egyik főbb pilléréként megjelölt éghajlatváltozás és annak a helyi ökoszisztémára és gazdaságra gyakorolt hatásai állnak. Emellett a kutatóállomások fejlesztésére is sor került.

Az Európai Unió az északkeleti átjáró megnyílásának fenntartható fejlődési célokkal való harmonizálásában szintén érdekelt lehet, mivel jelentős kereskedelmi flottával rendelkezik, illetve a környezeti előírásoknak megfelelő hajógyártásban és kikötői infrastruktúra-fejlesztésben is szerepet tud vállalni.

Az Európai Bizottság jelentése kitér a helyi őslakoskultúrák támogatására is, az előbbieket jelentősen meghaladó mértékben: a 2007–2013-as időszakban 1,14 milliárd euró (tagállami finanszírozással együtt 1,98 milliárd euró), a 2014–2020-as időszakban 1 milliárd euró összegben járult hozzá. A programok három fő területe a kutatás és az innováció, a kisvállalkozások támogatása és a tiszta energia voltak.⁴⁵

A dokumentumok elemzése alapján arra a következtetésre jutottam, hogy az Európai Unió stratégiája az északi tagállamok, különösen a finn álláspont sajátosságait tükrözi, a határon átnyúló, észak-európai együttműködések formájában és a területfejlesztési támogatásokon keresztül. Az éghajlatváltozás tanulmányozása és a tudományos infrastruktúra fejlesztése már szélesebben vett európai értékeket mutat. Ugyanakkor a környezetvédelmi elvek különösen fontosak az északi politikai kultúrában. Továbbá az összeurópai gazdasági érdekek leginkább az északkeleti átjáró megnyílásával kínáló kereskedelmi lehetőségek, illetve infrastruktúra-fejlesztések formájában nyilvánulhat meg.

Az Európai Unió az északi-sarki régió rendszerében

A szakirányú kutatások jelentős része azt a kérdést igyekezett megvilágítani a 2000-es évek második felétől, hogy az Arktikus-óceán menti államok inkább az együttműködés

⁴² COFFEY 2013.

⁴³ DEPLEDGE 2015.

⁴⁴ Európai Bizottság 2016.

⁴⁵ Európai Bizottság 2016.

vagy a szembenállás irányába mutató lépéseket tesznek-e. A szerzők többsége egyetértett abban, hogy a kiéleződő helyi konfliktus esélye csekély, a kölcsönösen biztosított megsemmisítés (MAD) elve miatt. A vita sokkal inkább az újonnan formálódó, a régióban kialakuló nemzetközi rendről szólt.

Njord Wegge, norvég kutató, álláspontja alapján három csoportba sorolhatjuk az elméleteket. Ide tartozik a hegemon stabilitás, a hatalmi egyensúly és nemzetközi rezsím kialakulása.⁴⁶

A (1) hegemon stabilitás esetén egy domináns állam határozza meg a regionális rendet, és fenntart egy nemzetközileg elfogadott rezsímet. Amennyiben egypólusú rend alakul ki, legnagyobb valószínűséggel az USA töltheti be ezt a szerepet, a gazdasági ereje és nagyhatalmi státusza miatt. Ugyanakkor Oroszországot földrajzi helyzete és regionális aktivitása kiemeli a többi szereplő közül. Az európai vezető szerepe tekintetben nem jön számításba. A (2) hatalmi egyensúly kialakulásánál a katonai biztonság a fő mozgatórugó, illetve az eszköz, amelyen keresztül az államok megvédik saját területüket, szuverenitásukat és gazdasági erőforrásaikat. Ennek az elméletnek a támogatói úgynevezett kishidegháború kialakulását várták a régióban, amelyben az USA és Oroszország a két fő pólus. Ez esetben Európát az USA szövetségeseként vették számba. Más szerzők harmadik erőközpontként számoltak az Európai Unióval, aminek oka, hogy Európa különálló véleménnyel rendelkezett számos kérdésben, és gazdasági ereje is fontos érv, amely alapján harmadik erőközponttá vált. A (3) nemzetközi rezsím kialakulása során az országok közötti interdependenciák (szabad kereskedelem, demokratikus berendezkedés vagy nemzetközi jogok széles körű elfogadottsága) mellett olyan általánosan elfogadott normák érvényesülnek, amelyek a béke légkörét biztosították a régióban. Az Arktisz Tanács és más, határokon átnyúló szervezetek szabályozó erejét, valamint az UNCLOS, esetlegesen a klímaegyezmény és más nemzetközi rezsímek meglétét vették alapul.⁴⁷

A különféle nemzetközi rendek tulajdonképpen egyidejűleg létezhetnek más és más dimenziók tekintetében. A gazdasági erő esetében az Egyesült Államoké a vezető szerep, ugyanakkor éppen jelentős világgazdasági súlya miatt a lokális államok közül talán számára a legkevésbé fontosak sarkvidéki területei, miközben Oroszországnak jelentheti a legnagyobb erőtartálékot a térség. Katonai és biztonságpolitikai téren két pólust az USA, illetve a NATO és Oroszország képezi. A klímaváltozással kapcsolatos kérdések esetében a helyi államok hajlandók nemzetközi megoldások elfogadására. Ugyanakkor fontosnak tartom kiemelni, hogy a terület nemzetközi felügyeletét más, régió kívüli szereplők is támogatják. Ezek az államok és nagyhatalmak sokszor módosítják a helyi erőviszonyokat, közöttük is különösen Kína szerepe válhat meghatározóvá. Az Ázsiai ország 2018-ban magát mint „Arktisz közeli állam” (*near-Arctic state*) határozta meg, ami mellett az északi-tengeri utat mint északi-selyemút (*polar silk road*) nevezte meg, és azt az „övezet és út kezdeményezés” – (The Belt and Road Initiative, BRI, más néven Új Selyemút, angolul One Belt One Road, OBOR) – egyik kiemelt útvonalává nyilvánította.⁴⁸

⁴⁶ WEGGE 2010.

⁴⁷ WEGGE 2010.

⁴⁸ WONG 2018.

Az Európai Unió viszonylag korlátozott mozgásteret miatt – nem tagja az Arktisz Tanácsnak, nincs tengeri kijárata az Arktikus-óceánra – nehezebben tudja a harmadik pólus szerepét betölteni. Az EU arktikus ügyekből való, bizonyos fokú kizárásában szerepet játszhatott az is, hogy a többi érdekelt nagyhatalom szeretné gyengíteni az európai egységet és hatalmi státuszát.

Az Európai Unió a 2010-es években olyan témákban volt aktív, amelyekben könnyebben alakítható ki konszenzus, ilyenek a klímaváltozás és az őslakos népek védelme. Az északi összefogással sokat javult a helyi népek érdekképviselete, és ebben kulcsszerepe volt az észak-európai álláspontoknak. A tudományos megfigyelések és a klímaváltozás kezelése az Arktisz Tanács prioritásává vált. Ehhez hozzájárulhat az is, hogy e kérdések kevésbé konfrontatív témák, mint a területi viták és a helyi erőforrások ellenőrzésére irányuló törekvések. Emellett az európai álláspont a 2010-es évek közepén közeledhet azon régiókn kívül nagyhatalmakéhoz, amelyek a sarkvidéki kérdések nemzetközi kezelését sürgetik, mivel az Unió kívül maradt az Arktisz Tanácson. A nemzetközi megoldások, már az európai integráció jellegéből adódóan is közelebb állhatnak a szervezethez. Továbbá az Unió már a 2010-es évek második felében is aktívvá, illetve kezdeményezővé vált a többoldalú tárgyalásokban.

Mindazonáltal fontosnak tartom azt is vizsgálni, hogy 2022 után, az orosz-ukrán konfliktus kitörésével miként alakult át Európa helyzete és szerepe az északi-sarkvidéki együttműködésben. Az évek során az Északi-sarkvidéket kivételes helynek tekintették, mivel védve volt a régió kívüli konfliktusoktól. 2022-ben azonban a hét sarkvidéki állam, az Egyesült Államok, Norvégia, Kanada, Dánia, Svédország, Finnország és Izland ismét kétségbe vonta Oroszország szerepét az együttműködésben, valamint az Északi-sarkvidék biztonságának és szolidaritásának biztosításában. Miközben az Arktisz régiója volt lényegében az a térség, ahol az Egyesült Államok és a Szovjetunió a hidegháború végén először ült tárgyalóasztalhoz, 2022 után ismét az elhidegülés színterévé vált. A NATO tervezett észak-európai bővítése tovább nehezítheti az arktikus államok közötti együttműködést és a védelmi kérdésekben való egyeztetést. Az Arktisz Tanács – a régió legfontosabb nemzetközi egyeztető fóruma – esetében 2022 márciusában Kanada, Dánia, Finnország, Izland, Norvégia, Svédország és az Egyesült Államok kijelentette, hogy nem vesznek részt a 2021 és 2023 közötti Orosz Elnökség alatt zajló tanácsuléseken Ukrajna orosz inváziója miatt.⁴⁹ Később, 2022 júniusában egy szűkebb körű fórumot alakítottak, ahol Oroszország kizárásával egyeztetnek.⁵⁰ Hasonló események játszódtak le az európai sarkvidéki régió esetében is, ahol a Barents Euro-Arktisz Együttműködés keretében függesztették fel az Oroszországgal közösen folytatott tevékenységeket.⁵¹ E lépést biztonságpolitikai lépések is követték. A NATO előre jelezte, hogy a jövőben fontosnak tartja, hogy képes legyen harcolni Észak-Európában, miközben Oroszország északi flottája folytatta sarkvidéki képességeinek fejlesztését és gyakorlását.⁵² Jelentős bizonytalanság övezi, hogy az Északi-sarkvidéken ismételen kialakuló hidegháborús légkör milyen irányba mozdul el. Nem eldöntött kérdés, hogy az ukrajnai konfliktus mellett

⁴⁹ U.S. Department of State 2022.

⁵⁰ Government of Canada 2022.

⁵¹ European Union External Action 2022.

⁵² HUGHES 2022.

a felek törekednek-e arra, hogy elkerüljék a konfliktus más régiókra való kiterjesztését, miközben az északi-sarkvidéki regionális együttműködés megszakadt, és a térségben fegyverkezési verseny bontakozik ki. Oroszország hadserege az ukrajnai konfliktus alatt is megőrizte jelentős műveleti képességét az Északi-sarkvidéken, különösen a tengeren. A NATO számára 2022 megerősítette az Északi-sarkvidék és az Atlanti-óceán északi részének fontosságát a szövetség számára.⁵³ Valószínűnek tűnik, hogy a következő évben is folytatódik a regionális államok nyugati tömbje és Oroszország közötti fegyverkezési verseny az arktikus régióban és az elhidegülés a különböző politikaterületeken.

Következtetések

Az európai országokat és rajtuk keresztül az Európai Uniót szoros földrajzi, történelmi és gazdasági szálak fűzik az Északi-sarkvidéki régióhoz. Ugyanakkor az EU speciális helyzetben van, arktikus viszonyrendszerét kettősség jellemzi. Földrajzi viszonyaira és nemzetközi helyzetére éppúgy igaz ez, ahogy régióin belül és kívül is számos ellentmondás van. Az európai kapcsolatok a régióval kontinuitást képeznek a századokkal ezelőtti és mai érdekek között, amelyek gazdasági, kereskedelmi és tudományos elemeket is tartalmaznak. Gazdasági perspektívái differenciáltan jelentkeznek, bizonyos eltéréseket mutatnak az északi sarkkörön túli területek és a szervezet egésze esetében. Az Európai Unió arktikus tartományai esetében nem várható olyan jelentős új erőforrások elérhetővé válása, mint az Arktikus-óceánra kijáráttal rendelkező térségek esetében. A finn és svéd sarkkörön túli tartományok sokkal inkább a nemzeti gazdasági szerkezet jellemzőit hordozzák magukon. Az Unió egésze számára az északkeleti átjáró megnyílása járhat a legjelentősebb gazdasági hatással, a tengeri kereskedelmen keresztül. Ugyanakkor az északi-tengeri út használatától az európai országok elzárkóztak a 2022-ben kitört orosz–ukrán konfliktus következtében. Az útvonalból származó előnyök kihasználása a távolabbi jövőbe tolódott át. Az európai országok külső energiatülszórásának csökkenése nem várható a régió fosszilis energiahordozóin keresztül, legfeljebb csak a beszerzés irányainak diverzifikációját mozdíthatja elő, amiben inkább Norvégia és az észak-amerikai államok tartalékai játszhatnak szerepet. Ugyanakkor az északi-sarkvidéki beruházások alacsony száma és a kitermelés visszafogottabb mértéke miatt ez a lehetőség is inkább csak potenciál marad a közeljövőben. Az európai energiatülszórás fennmaradásával és a klímaváltozás negatív következményeivel együtt megerősíti az EU azon törekvéseit, amelyek a fenntartható fejlődésre és a klímaváltozás következményeinek mérséklésére irányulnak.

Az európai uniós Arktisz-stratégia nagyban épít a bemutatott területi, történelmi és gazdasági adottságokra. Emellett igyekszik közvetítő szerepet betölteni a regionális államok között. Több nemzetközi fórumon kezdeményező szerepet vállal, különösen a klímaváltozással, fenntartható fejlődéssel és a határon átnyúló kezdeményezésekkel kapcsolatban. Az EU a térség legfontosabb szervezete, az Arktisz Tanács esetében még sem kapott megfigyelői státuszt. A többi arktikus hatalom igyekezett gyengíteni az EU hatalmi státuszát és blokkolták a regionális ügyekbe való beleszólását. Ennek

⁵³ HUGHES 2022.

köszönhetően az EU is az Arktisz problémáinak nemzetközi rendezésében vált érdekeltté. Ugyanakkor az EU által a klímaváltozással kapcsolatban képviselt álláspont is a globális összefogással való megoldások keresését helyezi előtérbe. Az EU és a regionális államok kapcsolatában a 2022-ben kitört orosz–ukrán konfliktus hozott nagyobb változást. Ennek során az EU és legfőbb szövetségese az Egyesült Államok elzárkózott az Oroszországgal való együttműködéstől az Arktisz ügyeiben. Kérdéses, hogy a térségi együttműködés miként folytatódhat az északi sarkkörü területek felét magáénak tudó Oroszország nélkül. Amennyiben az észak-amerikai és európai államok együttműködése új szintre kerül, és egyezményeket, illetve közös célkitűzéseket fogadnak el Oroszország kizárásával, az tovább mélyíti a szakadékat a nyugati államok és Oroszország között.

Irodalomjegyzék

- ARTER, David (2002): Small State Influence within the EU? The Case of Finland's Northern Dimension Initiative. *Journal of Common Market Studies*, 38(5), 677–697. Online: <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00260>
- BENJAMIN, Daniel K. (2001): Arctic Expeditions of the 19th Century. *PERC Reports*, 19(2), 16–17. Online: <https://perc.org/2001/06/01/arctic-expeditions-of-the-19th-century/>
- BERECZKI András (2007): *A lappok (számik) története*. Budapest: ELTE.
- COFFEY, Luke (2013): No European Union Membership in the Arctic Council. *The Heritage Foundation*, 2013. április 5. Online: www.heritage.org/europe/report/no-european-union-membership-the-arctic-council
- CSATLÓS Erzsébet (2013): *Az Arktisz nemzetközi jogi helyzete*. PhD-disszertáció. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.
- DEPLEDGE, Duncan (2015): The EU and the Arctic Council. *ECFR*, 2015. április 20. Online: https://ecfr.eu/article/commentary_the_eu_and_the_arctic_council3005/
- EITERJORD, Trym (2022): Amid Ukraine War, Russia's Northern Sea Route Turns East. *The Diplomat*, 2022. december 13. Online: <https://thediplomat.com/2022/12/amid-ukraine-war-russias-northern-sea-route-turns-east/>
- Eni (2022): *Our work in Russia*. Online: www.eni.com/en-IT/eni-worldwide/eurasia/russia.html
- Európai Bizottság (2016): *Közös közlemény az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak, Az Európai Unió Északi-sarkvidékre vonatkozó integrált politikája*. JOIN/2016/021 final. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016JC0021>
- European Union External Action (2022): *Barents Euro-Arctic Cooperation: Joint Statement of the European Union, Finland, Denmark, Iceland, Norway and Sweden on Suspending Activities with Russia 2022*. március 9. Online: www.eeas.europa.eu/eeas/barents-euro-arctic-cooperation-joint-statement-european-union-finland-denmark-iceland-norway_en
- Government of Canada (2022): *Joint Statement on Limited Resumption of Arctic Council Cooperation*. 2022. június 8. Online: www.canada.ca/en/global-affairs/news/2022/06/joint-statement-on-limited-resumption-of-arctic-council-cooperation.html

- GUNNARSON, Björn (2020): Recent Ship Traffic and Developing Shipping Trends on the Northern Sea Route—Policy Implications for Future Arctic Shipping. *Marine Policy*, 124, 104369. Online: <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2020.104369>
- HANSEN, Carsten Ørts – GRØNSEDT, Peter – GRAVERSEN, Christian Lindstrøm et al. (2016): *Arctic Shipping – Commercial Opportunities and Challenges*. Frederiksberg: CBS Maritime.
- HELLE, Knut szerk. (2003): *The Cambridge History of Scandinavia*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521472999>
- HUGHES, Thomas (2022): *Defence in the European Arctic in 2022*. NAADSN, 2022. december 23. Online: www.naadsn.ca/wp-content/uploads/2022/12/22-dec-TH-Defence-and-European-Arctic-2022-NAADSN-policy-brief.pdf
- HUMPERT, Malte (2023): Russia's Northern Sea Route Sees More Traffic Despite War and Sanctions. *High North News*, 2023. január 18. Online: www.highnorthnews.com/en/russias-northern-sea-route-sees-more-traffic-despite-war-and-sanctions
- KAZNACHEV, Peter – BAZALEVA, Regina (2016): A Comparison of the Roles of Privately and State-Owned Oil Companies in Developing the Arctic Shelf. *Energy Exploration & Exploitation*, 34(1), 99–112. Online: <https://doi.org/10.1177/0144598715623671>
- KOCH, Wendy (2015): 3 Reasons Why Shell Halted Drilling in the Arctic. *National Geographic*, 2015. szeptember 28. Online: www.nationalgeographic.com/science/article/150928-3-reasons-shell-halted-drilling-in-the-arctic
- KUERSTEN, Andreas (2016): The Arctic Five Versus the Arctic Council. In HEININEN, Lassi – EXNER-PIROT, Heather – PLOUFFE, Joël (szerk.): *Arctic Yearbook*. Akureyri: Northern Research Forum, 429–437.
- LEYPOLDT, Patrick (2015): The Capacity Potential of the Northern Sea Route by 2050. In KEUPP, Marcus Matthias (szerk.): *The Northern Sea Route – A Comprehensive Analysis*. Wiesbaden: Springer, 89–106. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-658-04081-9_6
- MAGIDOVICH, Iosif Petrovič (1961): *A földrajzi felfedezések története*. Budapest: Gondolat.
- MAHER Patrick T. (2017): Tourism Futures in the Arctic. In LATOLA, Kirsi – SAVELA, Hannele (szerk.): *The Interconnected Arctic — UArctic Congress 2016*. Cham: Springer Polar Sciences, 213–219. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-319-57532-2_22
- MILLS, William James (2003): *Exploring Polar Frontiers: A Historical Encyclopedia*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- ØIAN, Hogne – FREDMAN, Peter – SANDEL, Klas et al. (2018): *Tourism, Nature and Sustainability. A Review of Policy Instruments in the Nordic Countries*. Koppenhága: Nordic Council of Ministers, Online: <https://doi.org/10.6027/TN2018-534>
- PHILLIPS, Leigh (2009): Arctic Council Rejects EU's Observer Application. *EUobserver*, 2009. április 30. Online: <https://euobserver.com/green-economy/28043>
- SCHREIBER, Melody (2022): Major Oil Companies and Investors Pull Back from Russian Arctic Oil and Gas. *Arctic Today*, 2022. március 5. Online: www.arctictoday.com/major-oil-companies-and-investors-pull-back-from-russian-arctic-oil-and-gas/
- Statista (2023a): *Production of Arctic Oil and Gas Worldwide from 2010 to 2022, by Country*. Online: www.statista.com/statistics/1300235/arctic-oil-production-by-country/
- Statista (2023b): *Annual Volume of Cargo Transportation through the Northern Sea Route (NRS) in Russia from 2011 to 2022*. Online: www.statista.com/statistics/1147611/northern-sea-route-cargo-transportation-volume-russia/

- Statistics Finland (2018): *Foreign Overnights in Finland*. 2018. április 6. Online: <https://bit.ly/3H8eMjF>
- SZABÓ János Lajos (2009): *Norvégia európai integrációja a népszavazások tükrében*. PhD-disszertáció. Budapest: ELTE.
- Tillväxtverket (2015): *Tourism in Sweden*. Online: <https://bit.ly/3H8eMjF>
- UNEP (2007): *Tourism in the Polar Regions. The Sustainability Challenge*. Online: <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/9147>
- U.S. Department of State (2022): *Joint Statement on Arctic Council Cooperation Following Russia's Invasion of Ukraine*. 2022. március 3. Online: www.state.gov/joint-statement-on-arctic-council-cooperation-following-russias-invasion-of-ukraine/
- WEGGE, Njord (2010): The Political Order in the Arctic: Power Structures, Regimes and Influence. *Polar Record*, 47(241), 165–176. Online: <https://doi.org/10.1017/S0032247410000331>
- WONG, Andrew (2018): China: We are a 'Near-Arctic State' and We Want a 'Polar Silk Road'. *CNBC*, 2018. február 14. Online: www.cNBC.com/2018/02/14/china-we-are-a-near-arctic-state-and-we-want-a-polar-silk-road.html

